

دریافت وجه به‌ازای برداشت آب کشاورزی

بازخوانی یک قانون: از تصویب تا لغو

مریم حسنی سعدی، دبیر کمیته آب

موضوع دریافت وجه به‌ازای برداشت هر مترمکعب آب از آبخوان‌ها برای چاه‌های کشاورزی طی سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ در قانون بودجه سالانه گنجانده شد و برای سال ۱۴۰۱ نیز پیشنهاد شده‌است.

سابقه موضوع دریافت وجه به‌ازای برداشت آب به حدود سال‌های ۱۳۶۵ بر می‌گردد؛ زمانی که وزارت نیرو براساس بخشنامه‌های داخلی اقدام به دریافت وجهی به نام حق‌النظاره از چاه‌های آب می‌کرد. اما چون ایرادات قانونی به آن بخشنامه‌ها وارد بود در دیوان عدالت اداری ابطال می‌شدند. تا اینکه در سال ۱۳۷۱ وزارت نیرو توانست، «مصوبه مربوط به دریافت حق‌النظاره ازصاحبان چاه‌های مجاز موضوع بند ب ماده ۳۳ قانون توزیع عادلانه آب» را از طریق شورای اقتصاد به‌دست آورد.

اهداف مصوبه چه بود؟

اهداف پیش‌بینی شده در این مصوبه برای خرج‌کرد درآمد، توسط وزارت نیرو از محل اخذ حق‌النظاره به این شرح بود:

- حفاظت از حریم منابع آب‌های زیرزمینی
- جلوگیری از بهره‌برداری بی‌رویه و غیرمجاز به‌منظور حفظ منافع دارندگان پروانه چاه
- بررسی تغییرات عمق آب زیرزمینی منطقه و اطلاع از اُفت سطح آب و در صورت لزوم صدور مجوزهای کف شکنی با توجه به تغییرات
- مطالعه کمی آب زیرزمینی و بیلان منطقه از نظر حجم برداشت‌های سالیانه و اعلام ممنوعیت بهره‌برداری بر اساس نتایج حاصل از مطالعات
- مطالعه شیمیایی سفره به لحاظ تعیین تیپ آب و به‌کارگیری تدابیر لازم جهت کنترل کیفیت
- اجرای طرح‌های مربوط به جبران اُفت سطح آب زیرزمینی به منظور حفظ تعادل بیلان مناطق
- تجهیز چاه‌ها به کنتور در مدت سه سال در جهت استفاده بهینه از منابع آب و تشویق استفاده از سیستم‌های صحیح آبیاری، کاهش هدر رفتن آب

متأسفانه، همچنان‌که می‌بینیم در هدف‌گذاری برای خرج‌کرد درآمد حق‌النظاره‌ها تنها به بیان یک سری کلیات پرداخته شده که مبنای ارزیابی و سنجشی نیز برای آن پیش‌بینی نشده بود. ادعایی که وزارت نیرو در توجیه دریافت حق‌النظاره عنوان می‌کرد نه تنها در طی ۱۲ سالی که این مصوبه اجرا می‌شد به‌وقوع نپیوست، بلکه در حال حاضر نیز می‌بینیم که هنوز جزو دغدغه‌های جاری مسئولان به‌شمار می‌رود.

بدین ترتیب، در سال ۱۳۸۳ نمایندگان مجلس با توجه به اعتراضات کشاورزان نسبت به «**قانون تأمین منابع مالی برای جبران خسارات ناشی از خشکسالی و یا سرمازدگی**»، ممنوعیت دریافت حق‌النظاره آب از بخش کشاورزی و دامداری را به تصویب رساندند. به موجب ماده (۳) از ابتدای سال ۱۳۸۴ دریافت هرگونه وجهی از فعالیت‌های بخش کشاورزی و دامداری به‌عنوان حق‌النظاره آب ممنوع شد و وزارت نیرو دیگر نمی‌توانست از چاه‌های مجاز تحت عنوان حق نظارت وجهی را دریافت کند.

دلایل نمایندگان مجلس در مورد ممنوعیت دریافت حق‌النظاره و لغو مصوبه

- خشکسالی و کاهش درآمد کشاورزان

«با خشکسالی‌های پیاپی و خسارت‌های گوناگون، بخش زیادی از کشاورزان با کاهش درآمد روبه‌رو بودند، به نحوی که بسیاری قادر به پرداخت حق‌النظاره نبوده‌اند.»

- افزایش هزینه‌های تولید

«دریافت حق‌النظاره از کشاورزان موجب نگرانی و اعتراض شدید کشاورزان کشور شده‌است، زیرا مبالغ حق‌النظاره به‌صورت سالیانه افزایش یافته و هزینه‌های تولید را بیشتر کرده‌است. همچنین، کشاورزان در طول ده سال گذشته با افزایش هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های اجباری جدیدی نظیر برق‌دار کردن و اجرای طرح آبیاری تحت فشار چاه‌های کشاورزی مواجه بوده‌اند که با

رشد بی‌رویهٔ هزینهٔ تولید در بخش کشاورزی روبه‌رو شده‌اند.»

- صرف شدن در بودجه جاری شرکت‌ها

«متأسفانه تا به امروز عوارض دریافتی صرف مسایل بودجه‌ایی پرسنل، ساختمان و خودروی دستگاه‌های دولتی می‌شده و در جهت توسعهٔ منابع آبی به‌کار نمی‌رفته‌است، برای انجام وظایف جاری و ذاتی نباید از دیگران وجهی دریافت کرد، دولت نمی‌تواند وظیفهٔ قانونی و ذاتی برای مدیریت و نظارت بر منابع آب کشور را منوط به دریافت وجه از کشاورزان نماید.»

- سیر صعودی برداشت از آبخوان‌ها و تراز منفی سفره‌های آب زیرزمینی

«در این مدت ۱۲ سال از دریافت وجه هیچ تغییر مثبتی در آبخوان‌ها به‌وجود نیامد و روند تخریب سفره‌های آب زیرزمینی نشان داد که وزارت نیرو قادر به حفظ و نظارت بر منابع آب زیرزمینی نیست و تعداد چاه‌های غیرمجاز شاهدی بر این ادعاست.»

- گزارش کارشناسی دفتر مطالعات زیربنایی مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی

«حذف حق‌النظاره یا دریافت آن در زمینه بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی هیچ نقشی ندارد. زیرا برداشت بی‌رویه در زمانی که این حق‌النظاره دریافت گردید، وجود داشته و روند این امر تغییر ننموده‌است. زیرا بهره‌برداری مجاز نیاز به آموزش، ایجاد هماهنگی، نظارت مستمر و برخورد شدید با قانون شکنان دارد.»

«اگر وزارت نیرو امور حاکمیتی خود را در گروی دریافت حق‌النظاره از بهره‌برداران بداند سوال برانگیز است، چرا که وزارت نیرو در هر حال موظف به اعمال نظارت و اجرای قانون است.»

«امور برنامه‌ریزی، نظارت بر برداشت و اعمال قانون در بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی وظیفه دولت است و باید توسط دولت به اجرا درآید و اگر امور حاکمیتی فوق به شرکت‌های آب منطقه‌ای یا شرکت بهره‌بردار واگذار گردد، کماکان مشکلات باقی خواهد ماند.»

- مغایرت با قانون تجمیع عوارض

در سال ۱۳۸۱ قانونی تحت عنوان «قانون تجمیع عوارض» به تصویب مجلس رسید که به موجب آن عوارض متعدد دریافت نشود. نمایندگان با استناد به این قانون عنوان داشتند: «در بحث حق‌النظارهٔ آب به مسوولان مربوط اجازه داده شده‌بود که برای چاه‌های آب زیرزمینی عوارضی از سوی وزارت نیرو تعیین و دریافت شود که به لحاظ قانونی و با توجه به تصویب قانون تجمیع عوارض، وزارت نیرو حق دریافت چنین عوارضی را ندارد.» قابل ذکر است در مشروح مذاکرات مجلس در جلسه ۳۶ مورخ ۱۳۸۳/۰۷/۱۴ در خلال تصویب قانون «تأمین منابع مالی برای جبران خسارات ناشی از خشکسالی و یا سرمازدگی» از سوی آقای حسن سبحانی نماینده وقت مجلس این موضوع بیان شد: «برخی اعضای شورای نگهبان اصلاً قائل بودند که احتیاج به اینکه قانونی در این زمینه تصویب شود نبوده و همان قانون تجمیع عوارض، حق‌النظاره که به نوعی اسم آن عوارض بوده را از قبل لغو کرده‌است. منتها ما از آنها خواهش کردیم چون که مجلس تصویب کرده برای صراحت یکبار اینجا هم ذکر گردد.»

بعد از لغو مصوبه، مجدداً موضوع دریافت وجه از فعالیت‌های بخش کشاورزی و دامداری در لایحه بودجه سال ۱۳۸۴ مطرح شد که با مخالفت نمایندگان روبه‌رو شد. حتی در تصویب لایحه بودجه سال ۱۳۹۴ پیشنهاد دریافت مبلغ ۵ تومان عوارض به‌ازای مصرف هر متر مکعب آب نیز مطرح شده بود که نمایندگان مجلس به‌دلیل افزایش هزینه‌های تولید در بخش کشاورزی مخالفت کردند و به تصویب نرسید.

چرا مصوبه دریافت حق‌النظاره از صاحبان چاه‌های مجاز موضوع بند ب ماده ۳۳ قانون توزیع عادلانه آب لغو شد؟

- خشکسالی و کاهش درآمد کشاورزان
- افزایش هزینه‌های تولید
- صرف شدن در بودجه جاری شرکت‌ها
- سیر صعودی برداشت از آبخوان‌ها و تراز منفی سفره‌های آب زیرزمینی
- گزارش کارشناسی دفتر مطالعات زیربنایی مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی
- مغایرت با قانون تجمیع عوارض